

צעקצי הראשונים

"ללכת צעקצי הראשונים אריות קצחצורה • גאוני הדורות צעלי גבורה" (לשון הרמב"ן בהקדמה לפירושו)

• גליון צ"ט

עיון בפשוטו של מקרא בעקבות רבותינו, רש"י ובעלי מחלוקתו

לך לך תשפ"ז •

בירור כללו של רש"י, מתי הוא מביא פירוש לתוספת תיבת 'לך'.

מקור פירוש רש"י

במהדורות החומשים שהוסיפו בהם ציונים למקורותיו של רש"י, ציינו כאן לגמרא ראש השנה (טז, ב) ולבראשית רבה (פרשה לט אות ב). ומתוך כך עלול הלומד לחשוב, שפירוש

זה, 'לך', להנאתך ולטובתך, מקורו בגמרא או במדרש המצויין. אבל אין הדבר כן, ובגמרא שם מבואר רק, ששינוי המקום או זכות ארץ ישראל, גורמת לזכות לבנים. גם במדרש שם רק מבואר, שעל ידי ההליכה זכה שיצא טבעו בעולם. אך פירושו של רש"י לתיבת 'לך', שפירושו 'להנאתך ולטובתך', לא מצאנו לו מקור מפורש בחז"ל.

דעת הראשונים - תיקון הלשון

ועיקר הפירוש שרבי במחלוקת ראשונים, שהרד"ק כתב:

"ומה שאמר, 'לך לך', כן הוא מנהג הלשון. כמו: 'וילך לו אל ארצו' (שמות יח, כז), 'אלכה לי אל הגדולים' (ירמיה ה, ה) 'אם רע בעיניך אשובה לי' (במדבר כב, לד), 'קחו לכם' (ברא' מה, יט; שמות ה, יא; ט, ח; במד' טז, ו) והדומים להם."

וכן כתב הבכור שור:

"לך לך. רמז לו, כי ק' שנים יחיה עדיין, כמנין 'לך לך', כי קע"ה חיה, והוא בן ע"ה בצאתו מחרן. ולפי הפשט, תיקון לשון בעלמא ואינו משמש כלום, כמו, 'עשה לך תבת עצי גפר' (ו, יד), וכמו, 'קח לך' (שם כא), וכן הרבה שאינן אלא תיקון הלשון."

הרמב"ן גם כן השיג על רש"י בלשון זה:

"ויאמר ה' אל אברם לך לך: להנאתך ולטובתך, ושם אעשך לגוי גדול, וכאן אי אתה זוכה לבנים. לשון רש"י. ואין צורך, כי משפט הלשון כן, 'הגשם חלף הלך לו' (שהש"ר ב, יא), 'אלכה לי אל הגדולים' (ירמיה ה, ה), קומו ועברו לכם את נחל זרד (דברים ב, יג), ורובם ככה.

אמנם בדעת רש"י מבואר, שתיבת 'לך' אכן מיותרת, ויש צורך לפרשה. וכן כתבו הריב"א והרב ברטנורא בדעת רש"י, וכן נקטו רוב מפרשי רש"י.

ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך: (יב, א)
לך לך: להנאתך ולטובתך, וסם אעשך לגוי גדול, וכאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם.

מחלוקת זו היה אפשר לפרשה, כדרך המחלוקת של רש"י עם הראשונים בהרבה מקומות, שהראשונים אינם מדקדקים לפרש בפשט כל תיבה ותיבה, אלא מעמידים כלל התיבות על מנהג הלשון. ורש"י טורח גם בפשט, לפרש כל תיבה בתורה,

שלא יהיה בה חסר ויתר. אלא שעדיין קשה על רש"י טענת הראשונים, הרי בהרבה מקומות כתוב סגנון זה, ואי אפשר לתת טעם בכל המקומות בהן נכתב כן, וכמו שמוכח מהדוגמאות הנ"ל שהביאו הראשונים.

השגת הרמב"ן שאפילו דרשה אין כאן

והנה הרמב"ן אחר שכתב שאין בדברי רש"י צורך, הוסיף:

אבל רבותינו (יומא ג, ב) עשו מדרש במה שאמר הכתוב, 'ועשית לך ארון עץ' (דברים י, א), ו'עשה לך שתי חצוצרות כסף' (במדבר י, ב), בעבור שאין המלאכה שלו, והיה ראוי שיאמר כמו שאמר במשכן, ואת המשכן תעשה (שמות כו, א)."

וכוונת הרמב"ן למה שדרשו ביומא שם:

"תניא, קח לך, משלך, ועשה לך, משלך, ויקחו אליך, משל צבור, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר, בין קח לך בין ויקחו אליך משל צבור, ומה תלמוד לומר, קח לך, כביכול משלך אני רוצה יותר משלהם."

עיי' שם שדרשות אלו הן על 'קח לך' האמור בארון ו'עשה לך' האמור בחצוצרות. ואם כן משמע כרש"י, שיש לדרוש תיבת 'לך'. ודוחה הרמב"ן, שאין הכוונה שם לדרוש ייתור תיבת 'לך', שאם כן ישארו הרבה מקומות ללא שום דרשה, אלא היא דרשה אחרת משינוי הלשון. נמצא שלדעת הרמב"ן, לא זו בלבד שעל פי הפשט אין קושי בתוספת תיבת 'לך', אלא אפילו מצד דרשת חז"ל, אין כאן ייתור לשון כלל בשביל לדורשו.

דרך הרא"ם: היכא דאיכא למדרש דרשינן

הרא"ם תמה על הרמב"ן שפירש שאין חז"ל דורשים תיבת 'לך' וכיוצא בה, הרי בסוכה (ט, א) דרשו שציצית

צריכה טווייה לשמה, מדכתיב, גדלים תעשה לך, **לך לשם חובך**. וכן דרשו שם למעט ציצית גזולה מדכתיב, ועשו להם, **משלהם**. וכן למעט סוכה גזולה מדכתיב, חג הסוכת תעשה לך. וכיוצא בזה דרשו (כז, ב) לגבי ארבעת המינים מהכתוב 'ולקחתם לכם ביום הראשון', **לכם משלכם**.

ועל כן העלה הרא"ם, שאף שיש מקומות רבים שתוספת תיבת 'לך' או 'לכם' היא מתיקון הלשון, בכל אופן 'היכא דאיכא למדרש דרשינן'. וכמו שמצאנו (קדושין ד, ב) לגבי 'מלתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא', ש'היכא דאיכא למדרש דרשינן', ולא אמרינן שנכתב על אף הקל וחומר. וכן לגבי הכלל 'דברה תורה כלשון בני אדם', שאין אומרים אותו בהכרח בכל מקום (עי' ב"מ ל"א א' - ב' ותוס' שם ד"ה דברה), הרי אף במקום שהוא דרך הלשון, אם ניתן לדרוש דורשים. ולפי זה פירש, שכיון שראה רש"י במדרש (ב"ר כאן) שדרשו כמה דרשות על כפל הלשון של 'לך לך', על כן גם הוא פירש הכתוב על פי דרכו, עיין בדבריו.

ובמשכיל לדוד, אחר בקשת מחילה, תמה על הרא"ם:

"דבשלמא אם דרשה זו הייתה נמצאת במדרש חכמים, היה מקום לתרץ כן וכו', מיהו לימוד זה הוציא רש"י ז"ל מדעתו, דבמדרש לא נמצא כן, וכיון שכפי משפט הלשון אין כאן שום יתור, למה ליה לרש"י לבקש דרשות מדעתו, הרי כל עצמו של רש"י לא בא בפירושו אלא ליישב המקרא על פשוטו, ואפילו דרשות רז"ל לא הביאם אלא היכא שאין הפשט מיושב כל כך, אם כן קושיית הרמב"ן בדוכתא קיימא."

ודבריו הם כמו שהתבאר, שלרמב"ן יש שתי טענות על רש"י, ראשונה שעל פי הפשט אין כאן יתור, והשנית, שאפילו מצד דרשות חז"ל אין יתור בדבר, שהרי כתובים רבים כתובים בלשון הזה, ואי אפשר לתת טעם בכל המקומות לא בפשט ולא בדרש. ומעתה אף אם הרא"ם ישב דעת רש"י על דרך הדרש, עדיין לא יישבו על דרך הפשט, שכן אין כוונת רש"י כאן ליישב הדרש, גם מצד שלא מצאנו הדרשה בחז"ל, וגם מצד שאין דרך רש"י להביא הדרשות אלא אם יש בהן יישוב הפשט. וכיון שהפשט כאן אינו קשה, מה אכפת לנו ש'איכא למדרש'.

רש"י אינו מביא כל הדרשות על תיבת 'לך'

וה'באר בשדה' [תלמיד ה'משכיל לדוד'] הוסיף קושיא עצומה על הרא"ם:

"ועדיפא מיניה הוה ליה [להמשכ"ל] להקשות [על הרא"ם], דאם כן ד'היכא דאיכא למדרש דרשינן', אם כן למה לא

הביא רבינו בפירוש דרשות דחג הסוכות תעשה לך, ולקחתם לכם פרי עץ הדר, ועשו להם ציצית, פסל לך, ועוד רבים, ומאי שנא הכא טפי מכולהו."

ולכאורה זוהי השגה עצומה על רש"י, אם הוא טורח ליישב יתור תיבת 'לך', מדוע לא הביא בכל המקומות הנ"ל את הדרשות שדרשו מייטור זה. [ועיין שם שפירש בדעת רש"י שהוא מביא הדרשות רק במקום שיש קושיא אחרת בכתוב, ושלא כדעת שאר המפרשים, שרש"י בא ליישב יתור תיבת 'לך' בלבד].

ביאור כללו של רש"י מתי מביא הדרשות

ונראה שיש ליישב דעת הרא"ם מהשגה זו. שהנה אחר העיון מצאנו עוד מקומות שמביא רש"י דרשות כאלו:

(א) בפרשת יתרו (שמות יח, כז): וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו. ודרשה זו הובאה גם במדרש לק"ט ועוד.

(ב) בפרשת כי תשא (שמות לד, א): פסל לך. הראהו מחצב סנפירינן מתוך אהלו, ואמר לו הפסולת יהיה שלך. והיא דרשת הגמרא בנדרים (לח, א).

(ג) בפרשת שלח (במדבר יג, ב): שלח לך. לדעתך, אני איני מצוה לך אם תרצה שלח וכו'. וזה דרשת הגמרא בסוטה (לד, ב).

(ד) בפרשת פינחס (במדבר כז, יח), בפסוק, קח לך את יהושע בן נון: לך. את שבדוק לך, את זה אתה מכיר. והיא דרשת הספרי שם (פסקא קמ).

ומעתה קשה מה הוא כללו של רש"י, מדוע באלו המקומות הביא רש"י דרשת חז"ל לפרש הייתור, יותר מאלו הדרשות שהביאו הרמב"ן והבאר בשדה.

ונראה שכללו של רש"י אינו תלוי אם בלא הדרשה יש קושי בפשט, אלא באם אחר הדרשה יש תוספת בפשט. שבדרשות שדרשו חז"ל למעט גזול, או שצריך עשייה לשמה, אין הדרשה משנה פשט הכתוב, והמשמעות נשארת אותו דבר, שיש לקחת ארבעה מינים ולעשות סוכה וכו', רק מהדרשה למדנו הלכה בצורת העשייה, או בדיני הפסול. ומכיון שמצד הפשט אין קושי בלשון, וגם הדרשה אינה משנה את המשמעות, אין רש"י מביא את הדרשה. מה שאין כן במקום שאחר הדרשה יש משמעות אחרת לכתוב, וכגון בפרשתנו, שתיבת 'לך לך' מקבלות פירוש אחר, וכאומר, 'לך בשבילך', וכן בכתוב 'שלח לך', שפירושו יהיה 'שלח על דעתך', במקומות כאלו מביא רש"י את הפירוש על פי הדרשה, משום שהדרשה מפרשת את פשט הכתוב, ודו"ק ותשכח כן בכל המקומות.

תמצית הדברים:

א[רש"י מפרש יתור תיבת 'לך'. ב] הראשונים טוענים שכן הוא דרך הלשון בהרבה מקומות. ג[הרמב"ן סובר שאפילו יתור' לדרשה אין בזה. ד] הרא"ם מיישב שאף שכן דרך הלשון, במקום שיש אפשרות לדורשו דורשים. ה[המשכ"ל מקשה שרש"י מפרש כאן הפשט ולא הדרש. ו] הבא"ב מקשה, אם כן מדוע בהרבה מקומות אין רש"י מביא הדרשות ליתור כעין זה. ז[יש לומר שהכלל אינו תלוי אם יש קושי בפשט הכתוב, אלא אם הדרשה משנה את משמעות הכתוב.